

URADOVALNA SLOVENIKA IN PROCES TERMINOLOGIZACIJE MED USTNOSTJO IN PISNOSTJO OD SREDNJEGA VEKA DO MODERNE DOBE

Katja Škrubej

Pravna fakulteta, Ljubljana

katja.skrubej@pf.uni-lj.si

DOI:10.4312/Obdobja.36.367-375

Namen prispevka je na dveh primerih utemeljiti pojem ‘performativna slovenika’, ki naj pojem ‘uradovalna slovenika’ dopolni tako, da bo svoje mesto v raziskovanju zgodovine slovenskega uradovalnega jezika dobilo tudi izrazje, terminologizirano v kontekstih ustnega in osebnega uradovanja kot tudi javnega govora širše od zgodnjega srednjega veka naprej. V njen okvir naj spada izrazje, ki je nastopalo v vlogi govornih dejanj (*prisegam*), kot tudi tisto, ki je njihov kontekst opisovalo (*pojezda*).

uradovalna slovenika, performativna slovenika, poizvedbe, pojezda, pravna zgodovina

The aim of the paper is to establish the notion of ‘performative Slovenica’ to complement the notion of ‘administrative Slovenica’ so that a place in the research into the history of the Slovene administrative language can be granted to those expressions which were terminologized in the contexts of oral administration legitimized by personal ties, as well as of public speech more generally from the Early Middle Ages onwards. It should entail the expressions that play a part in the speech acts (*prisegam*), as well as those describing its contexts (*pojezda*).

administrative Slovenica, performative Slovenica, inquisitions, eyre, legal history

1

Pojem ‘uradovalna slovenika’ je bil pred nekaj leti opredeljen takole: »Starejše slovensko slovstvo ne obsega samo literarnih in politerarnih besedil, marveč tudi mnoga besedila t. i. uradovalne slovenike, t. i. *besedila*, ki izpričujejo *zgodnjo rabo našega jezika v uradnih postopkih pred sodišči in drugimi oblastmi*. Sem spadajo zlasti razglasi, prisege, inventarji, volila in podobne *listine* v slovenščini« (poudarki K. Š.) (Ogrin, Erjavec, Javoršek 2011: 339–340).

2

Zbirni pojem za starejša besedila, napisana v slovenskem jeziku, ki so nastala za različne namene uradovanja,¹ gotovo potrebujemo in tudi strokovni izraz *uradovalna*

¹ Naj opozorim, da v obdobjih pred 18. stoletjem v Evropi ne poznajo načelne delitve med upravo in sodstvom in da večino organov, zlasti tistih na lokalni stopnji, praviloma poleg dejstva, da so kolegijski, družijo tudi njihova široka paleta pristojnosti, ki bi jih danes uvrstili bodisi med upravne bodisi sodne (in še kakšne). Pojem ‘uradovanje’ v strokovni literaturi praviloma zajema oboje.

slovenika, ki se je v konkurenci drugih izrazov zanj uveljavil, je posrečen. Tudi dejstvo, da naj bi s tem izrazom poimenovali pisana besedila, tj. listine, je za raziskovalca starejše slovenske pravne zgodovine dobrodošlo ob predpostavki, da vendarle ne bi s poimenovanjem *uradovalna slovenika* poimenovali zgolj te.

S čimer pa se v zgornji opredelitvi na podlagi svojega skoraj dvajsetletnega raziskovanja starega slovenskega pravnega izrazja in kontekstov njegovega nastanka ne morem strinjati, pa je, da naj bi *zgodnjo rabo* našega jezika v uradnih postopkih pred oblastmi izpričevala pisana besedila.

3

Najstarejša pisana besedila te vrste v slovenskem jeziku poznamo od 16. stoletja naprej in predpostavka takšne opredelitve pravi, da vsaj od gentilnih kneževin naprej slovenščina v uradovalni komunikaciji z oblastmi bodisi ni obstajala bodisi je bil njen obstoj takšne vrste, da ga lahko zanemarimo. Druga predpostavka pa je, da naj bi bilo uradovanje dejavnost, ki je vedno potekala v obliki pisne komunikacije oz. da naj bi pisna komunikacija, tudi ko je soobstajala z ustno, v razmerju do nje vedno imela konstitutivno veljavo in s tem prestiž. Pri tem naj bi nepismenost udeležencev ustrezala današnjim predstavam o neukosti v smislu nekompetentnosti.

Naj svoj temeljni ugovor strnem v naslednje vprašanje: kako lahko listine iz 16. stoletja izpričujejo *zgodnjo rabo* slovenščine v komunikaciji z oblastmi, če pa so premnogi domači izrazi za nosilna dejanja in vloge v postopkih uradovanja dokazano starejši in v 16. stoletju za potrebe zapisa niso nastali na novo, tj. niso ne kalkirani ne citatno prevzeti (Škrubej 2002: 107–198; 2007: 255–259)?

Naj svoj ugovor podkrepim še s primerom pritožbe kranjskih deželnih stanov, ki so jo leta 1527 po svojem posebnem odposlancu poslali deželnemu knezu Ferdinandu, ki je po njihovem kršil veljavni način postavljanja deželnega upravitelja (*Landesverweser*) tudi s tem, da je na to mesto postavil nekoga, ki je »tujec in ne Kranjec, pa tudi slovenskega jezika [Windisch sprach] ne zna, kar je od nekdanj bilo običajno pravo«.²

Glavna ost pritožbe stanov je bila sicer naperjena proti temu, da je deželni knez postavil deželnega upravitelja sam, po mnenju stanov pa bi ga moral izbrati med tremi kandidati, ki bi mu jih predlagali stanovi, kot naj bi to bilo do tedaj (Nared 2014: 516–517). Pričakovanje, da mora deželni upravitelj, ki je bil po svoji funkciji namestnik deželnega glavarja, pristojen zlasti za zadeve v zvezi s sodstvom, znati slovensko, pa vsekakor kaže vsaj na to, da so slovenščino uporabljali pred oblastnimi organi daleč pred dobo razcveta pismenosti in listinskega uradovanja v 16. stoletju. Še več, po mojem mnenju nam primer pove, da so se uradovanju (tudi) v slovenščini morali prilagoditi vsakokratni oblastni organi sami z upoštevanjem jezika večinskega

² O tem že Vilfan 1961: 329; po Vilfanu Nared 2009: 253, op. 120; Škrubej 2012: 205. Nared je prepis ustreznega mesta v navodilu stanov svojemu odposlancu podal takole (Nared 2014: 517, op. 71): »ain auslennder und khain Crainer ist noch die Windisch sprach nit kann, das auch von alter herkommen und der geprauch ist«. SI AS 2, DSK I, šk. 301 (fasc. 207), str. 293 in dodatno, str. 304 (čistopis). Andreju Naredu se zahvaljujem za podatke o posodobljeni signaturi in o listini s pozitivnim odgovorom deželnega kneza na pritožbo.

prebivalstva. In še, argument znanja slovenskega jezika, kot so ga uporabili stanovi, tj. kranjsko plemstvo, je (vsaj) v tem primeru, tj. v kompetenčnem sporu z vladarjem, dobil globok simbolni pomen. Stanovi so namreč v pritožbi branili pravice svoje stanovske in deželne avtonomije, sklicujoč se (tudi) na slovenski jezik. Predlagani kandidat naj namreč ne bi izpolnjeval kriterijev za funkcijo zaradi tega, ker zaradi neznanja slovenskega jezika ne bi bil zanjo »opravilno sposoben«, pač pa ker bi dejstvo, da kranjski deželni upravitelj ni Kranjec in da tudi slovenskega jezika ne zna, v argumentaciji stanov pomenilo nič manj kot kršitev njihovega, tj. deželnega,³ običajnega prava.⁴

4

Namen razprave je na podlagi dveh primerov uradovanja v slovenščini utemeljiti nov pojem, ki bi pojem *uradovalna slovenika* dopolnil tako, da bi z njegovo pomočjo lahko uzrli tiste izraze uradovalne narave v slovenskem jeziku in njihove kontekste, ki obstajajo od zgodnjega srednjega veka in ki so do zdaj ostali prevečkrat spregledani in podcenjeni.

5

27. septembra leta 1574 je nadvojvoda Karel kot kranjski deželni knez logaškimi kmetom naznanil, da so »pojezdo,⁵ ki ste jo imeli navado obhajati [die Poießden ... pflügen] zaradi oddaje pravde in služb, vam, podložnikom v prid [komisarji] odpravili in hkrati odredili, da naj odslej naprej te službe in pravde vsakič oddajate zastavnemu imetniku v Logatcu, kamor naj pride vsak sam s svojo obveznostjo, tako da se odpravlja objezdenje skupaj z vašimi pojezdami [Umbherr Reitten neben euren Mallzeiten].« Iz šest dni starejšega dokumenta, ki je bil povod za deželnoknežji ukaz, pa izvemo, da »ubogi podložniki svojim županom vsako leto ob Mihelovem, ko od njih pobirajo pravdo [zinß] in davek, kar imenujejo pojezdo [Poyesten], oddajajo [...]; dokler ne končajo, pa popijejo in tudi na popolnoma neurejen način upravljajo vino, kolikor [to] zmore cela župa [supp] skupaj z gosposko in njenimi služabniki ter konji, ki se zberejo pri županih in tam pobirajo pravdo in davek.«⁶

5.1

Prepoved, ponovljena v ukazu deželnega kneza logaškimi kmetom, predstavlja globoko in za obdobje zgodnje moderne države v dednih deželah Habsburžanov tipično spremembo. Z nastankom dežel kot novih političnih entitet so deželni knezi s pomočjo učenih pravnikov in recepiranih vzorcev ne le prava, temveč tudi upravljanja

³ O tesno povezanih pojmih 'deželno pravo' in 'deželni običaji' piše osnovno Vilfan 1961: 221, o kranjskih deželnih stanovih Nared 2009: 55–72.

⁴ O prevodu zveze *von alter herkommen und (der) geprauch z običajno pravo* prim. geslo *herkommen* v *Deutsches Rechtswörterbuch*, primeri pod točko 2. 'Gewohnheitsrecht, Rechtsbrauch' (slovar dostopen tudi na spletu).

⁵ Pojezda je 1) zbor prebivalcev, sklican ob priložnosti izvajanja oblasti z obhodom ali 2) vrsta dajatve. Več o tem pri točki 5.3.

⁶ Prevoda, v katera v bistvenem ne posegam, sta Vilfanova 1996: 275–276 in 274. Dokumente (StLA I.Ö. Hofkammer, HK 1574; fasc. 85/8, stran 1 in 4) hrani Štajerski deželni arhiv.

države po vzoru rimskega dominata, začeli z vzpostavljanjem državne uprave in hkrati izrinjati institute partikularnih prav⁷ – proces, ki se izkaže za izredno dolgotrajnega. Pri nas sta uprava in sodstvo npr. dokončno depatrimonializirana (podržavljena) šele sredi 19. stoletja, tj. vzpostavljena iz centra navzdol do lokalne ravni, hierarhično in s kariernim uradništvom.

5.2

Takšno uradovanje je bilo obdobjem pred 16. stoletjem v Svetem rimskem cesarstvu v svetni sferi tuje. Kot pravi Peter Moraw, so bile nosilci uradovanja na praktično vseh ravneh v prvi vrsti osebe, povezane po osebnih vezeh zvestobe, in ne uradi z natančno predpisanimi pristojnostmi (Moraw 1980: 152). Eno temeljnih načel srednjeveškega upravljanja (vladanja) v Srednji Evropi je bilo uradovanje z osebno udeležbo oblastnikov oz. namestnikov in s sodelovanjem s širokimi plastmi prebivalstva (Vilfan 1996: 27), pri čemer so se prvi pri slednjih vsake toliko osebno zglasili, redno ali izredno v obliki skupnih zasedanj (lat. *placitum*, nem. *Taiding*, slov. *veča*). Zglasili so se z različnimi nameni, pri čemer so z vidika uradovanja najpomembnejši trije: fiskalni, preprečevanje konfliktov in pridobivanje ter posodabljanje podatkov o glavnih vidikih gospodarskega, socialnega in pravnega življenja prebivalstva.

Glavni način takšnega srednjeveškega uradovanja so bile poizvedbe. Stefan Esders in Thomas Scharff, ki sicer svarita pred prepodrobno in prestrogo kategorizacijo, saj so se vsi ti nameni pogosto prepletali, utemeljujeta, da je skupna značilnost tega načina uradovanja postopek, že v poznoantičnih virih imenovan *inquisitio* (Esders, Scharff 1999: 12), kasneje tudi *informatio* (Teuscher 2005: 46). Avtorja poudarjata, da kakršnokoli enačenje z institucijo cerkvene inkvizicije ni na mestu, zato predlagam, da je zaradi tega v slovenščini bolje uporabljati izraz *poizvedba*. Vrste takšnih poizvedb poznamo tudi z našega današnjega ozemlja, za katere v literaturi včasih uporabljajo specializirane izraze: preprečevanju konfliktov je bil npr. v okviru zasedanja deželjskega sodišča namenjen karalni postopek, v katerem so morali prebivalci pod prisego izpovedati, kaj kaznivega se je v deželi zgodilo. Kot poizvedbo z izrazitim fiskalnim namenom (a tudi drugimi) pa lahko štejemo poizvedbe ob reformiranju urbarjev. Posebej pričevalen dokument z odgovori (večinoma) županov in sodij – nikakor pa ne gospodov! – na takšno poizvedbo dunajske cesarske komisije o višini dotedanjih dajatev, a tudi o tem, kaj je bilo njihovo partikularno običajno pravo,⁸ je ohranjen za leto 1523 za Goriški urad (Kos 1954: 132–195).

Simon Teuscher v delu *Erzähltes Recht* v načelu poskuša razlikovati med *inquisitio* (nem. *Kundschaft*, fr. *enquête*, angl. *inquisition*)⁹ in *Rechtsweisung* (švic. nem. *Öffnungen*, fr. *plaid*), pri katerem je v lokalnem pravu izvedeni na zboru (*veči*) izpovedoval, kaj je pravo (Teuscher 2005: 45–100).¹⁰ Ali lahko predpostavimo kakršenkoli formalni-

⁷ S tem izrazom poimenujemo korpuse prava, praviloma običajnega, ki so se uveljavili za posamezne skupine prebivalstva glede na njihovo različno stopnjo avtonomije pred dobo velikih kodifikacij 18. in 19. stoletja (Škrubej 2010: 28–29).

⁸ V nekaterih soseskah na Goriškem so bili pojezdo dolžni gostiti, drugod ne.

⁹ Prim. angl. *eyre* (*iter*) 'izvajanje oblasti z obhodom'.

ziran postopek poizvedbe tudi v okviru pojezde, je težko reči, gotovo pa je, da je deželni knez ukaz o prepovedi pojezde izdal logaškim kmetom prav ob reformiranju urbarja (Vilfan 1996: 273).

Pri nas je o problematiki t. i. 'Weistümer', za kar se je v historiografiji skoval izraz *pravno napotilo*, kritično pisal Sergij Vilfan in pozornost raziskovalcev upravičeno usmerjal k preučevanju *občih sodb* (nem. *Gemeinurteil*) (Vilfan 1996: 166–172).

V tej zvezi so neprecenljive vrednosti protokoli gorskih pravn¹¹, ki so sicer spisani v nemščini (zaradi potencialne komunikacije z višjo instanco), pričajo pa o tem, da so kot del postopka na gorski pravdi udeleženci občasno sami sprejemali pravila o spornih vprašanjih, ki so veljala za naprej (ločeno od odločanja o konkretnih zadevah). Takšne obč^e sodbe, ki so lep primer *usus fori*, so postale del kolektivnega spomina gorske skupnosti, ki se je obnavljal z vsako pravdo, po 16. stoletju pa verjetno tudi s pomočjo zapisa, a le postopoma.¹² Uradovanje je potekalo v slovenščini, na kar kažejo prevodi štajerskih *Bukev*¹³ v slovenščino in začetek postopka z njihovim branjem.

5.3

Po Vilfanovi celoviti razlagi je bila pojezda prihod oblastnika s spremstvom in zbor (prvotno) svobodnih prebivalcev nekega okoliša pod njegovim predsedstvom, opravljanje javnih zadev na tem zboru in oddajanje dajatev, združeno z njihovim delnim použitjem (Vilfan 1996: 27, 272–273).

Tak zbor, na katerem so reševali tudi manjše spore, potrjevali prevzeme manjših služb in umeščali nove ljudi na kmetije, je primer ustne in osebne uradovalne komunikacije na lokalni ravni. Slednje je po mojem mnenju tudi glavni razlog, zakaj so logaški kmetje odpravi pojezde vztrajno nasprotovali. To je pomenilo izgubo osebnega stika z gosposko, pri čemer je bila gostija pomemben element, saj je skupno použitje hrane utrjevalo legitimnost opravljenih dejanj, ki tudi niso bila vsa posledica pregovornega monopola oblasti gospodov, temveč tudi rezultat uveljavljanja interesov lokalne skupnosti, tj. sosesk in zlasti županov. Služila je podkrepitvi spomina vseh sodelujočih na opravljena dejanja ter s tem utrjevala vzajemno in osebno zavezo k miru in redu (Škrubej 2014). Novi način pobiranja davkov, ki naj bi bil za »uboge« kmete manjši strošek, osebnega in ustnega načina uradovanja v njihovih očeh ni odtelal.

¹⁰ V praksi je bilo to še težje ločiti. Prim. deželno sodišče Goričane, za katerega oskrbnik leta 1501 v nekem sporu pojasnjuje običajni postopek, po katerem obdolženca obsodijo na veči potem, »ko se ugotovi, kaj je pravo« (Blaznik 1963: 288–291).

¹¹ Zasedanja upravičencev do vinogradov na eni vinski gorici, na katerih so pod predsedstvom gorskega gospoda urejali medsebojna razmerja, ne glede na to, da so prihajali iz različnih stanov.

¹² O kompleksnosti prehajanja med ustno in pisno (uradovavno) komunikacijo prim. Clanchy 2013: 255–335.

¹³ Korpus pravil t. i. gorskega prava, večinoma običajnopravnega izvora, ki ga je leta 1543 izdal štajerski deželni knez (glej Vilfan 1998: 173–184).

5.4

Velik pomen dokumentov o pojezdi je v dejstvu, da je v tujejezičnem besedilu tako za eno od dajatev kot tudi za izvrševanje oblasti z obhodom uporabljeno domače poimenovanje. Izraz *pojezda* se v obeh pomenih pojavlja v uradovanih besedilih, pisanih v latinskem in nemškem jeziku, s skoraj celotnega našega današnjega ozemlja, zlasti v urbarjih, že par stoletij pred tem.¹⁴ Na podlagi tega je Vilfan sklepal, da je pojezda »arhaična oblika izvrševanja oblasti in hkrati obdavčenja«. Na podlagi raziskovanja besedišča v drugih slovanskih jezikih mu sama lahko samo pritrdim (Škrubej 2014). Še več, z veliko verjetnostjo lahko domnevamo, da so poleg poizvedb, ki so jih za frankovskega vladarja opravljali *missi* (npr. *Rižanski placit*¹⁵),¹⁶ v zgodnjem srednjem veku v okviru gentilnih kneževin na našem prostoru poznali sorodni institut domačega uradovanja, imenovan *pojezda*, ki so ga kasneje v procesu nastajanja dežel skupaj z domačim poimenovanjem kooptirali v paleto uradovanih praks in ki se je v bistvenih značilnostih ohranil še v 16. stoletje.

6

Z začetka 17. stoletja je z Bleda ohranjen opis zborovanja, katerega vsebino lahko še vedno uvrstimo v kategorijo osebnega in ustnega uradovanja.

Leta 1629 so na Bled prišli predstavniki na novo umeščenega briksenskega knezoškofa. Njihov namen je bil, da v imenu vladarja sprejemajo poklonitveno podložniško prisego. Besedilo, ki je ohranjeno v slovenščini, je nagovor kmetom k prisegi. V njem je pomembnih več stvari, od katerih naj omenim samo nekatere. »Govori« najverjetneje radovljiški kaplan (Gornik 1967: 62), ker »neh Firshtaua gnada na snaio uashe sprae«. Pove, da namerava »tudi temu Bogimu koker temu Bogatimu temu Bogatimu koker ubogimu ena glih prauda inu prauiza dershati inu uoshiti.« Glede priseganja razloži, da se »pak takeshnim fallu spodobi inu od starishih hualeshnu sem pershlu« in da »ta nauadna persega od uas gori useta bode«, ter poudari, da so »neh lostni firshtau pershoni semkai pershli uas dama ieskati inu ta persega od uas gori useti« (Ribnikar 1967: 91–92).

6.1

V literaturi se na obljube kmetom o pravičnem sojenju kot tudi na dejstvo, da ob priložnosti menjave vladarja potrditev osebne vezi niso pričakovali samo od plemstva, temveč tudi od kmetov, neredko gleda s precejšnjo skepso. Dejstvo pa je, da so se blejski kmetje zoper samovoljne oskrbnike gospodstva v Briksen pritožili večkrat in tudi uspešno (Gornik 1967: 132–133).

¹⁴ Najstarejša zabeležba je s konca 14. stoletja (1396/97) v loških urbarjih, in sicer v pomenu '*placitum*, zbor' (Vilfan 1996: 274–275).

¹⁵ Zbor, ki so ga leta 804 sklicali odposlanci Karla Velikega, na katerem so odločali o pritožbah istrskih mest zoper samovoljo istrskega mejnega grofa (Štih, Simoniti 2009: 58–60).

¹⁶ Prim. povezavo med angl. *eyre* (*iter*) in 'Doomsday book' (Gollmann 1999: 113–115).

6.2

Nagovor blejskim kmetom je odkril že Milko Kos (Gornik 1967: 63), objavil pa ga je tudi Peter Ribnikar kot del najobsežnejše zbirke protokoliranih priseg (Ribnikar 1967: 91–92). Po obsegu se z njo lahko kosa samo korpus priseg iz ljubljanskega škofijskega arhiva, za odkritje katerega je zaslužen nesporni prvak pri odkrivanju slovenskih uradovnih besedil, Boris Golec (Golec 2005). Veliko večino drugih zapisov predstavljajo različne vrste sodnih priseg, ki po svoji naravi niso samo »podložniške« (Škrubej 2012). Prav kontekst sojenja pa je bil tisti, v okviru katerega se je ohranilo največ starih domačih pravnih izrazov, od katerih sta *prisega* in njena besedna družina samo ena od njih (Škrubej 2002, 2007).

7

Ugotovim lahko, da bi glede na izhodiščno opredelitev pojma 'uradovna slovenika', ki vključuje zgolj pisana besedila, v njen okvir spadal le blejski primer, pa čeprav je besedilo nagovora k prisegi le priprava za ustno komunikacijo – ki prisegi formalni začetek veljavnosti v smislu govornega dejanja šele omogoči –, torej je njej v pragmatičnem smislu podrejeno. Potrebo po novem pojmu utemeljujem tudi z dejstvom, da izhodiščna opredelitev ne zajame niti izrazja v zvezi s pojezdo, izpričanega v tujejezičnih besedilih, pa tudi ne izrazja bogate besedne družine v zvezi s sojenjem, ki jih nekaj srečamo že v *Brižinskih spomenikih* in katerih diahrona poimenovalno-pomenska stabilnost je dokazana (Škrubej 2002).

Predlagam, da kot poimenovanje za nov zbirni pojem za slovensko izrazje, terminologizirano v kontekstih ustnega in osebnega uradovanja kot tudi javnega govora širše, privzamemo izraz 'performativna slovenika'.¹⁷ Ta je lahko v razmerju s pojmom 'uradovna slovenika' njemu podrejen ali pa – v primeru, da bi prevladalo vztrajanje na vključevanju zgolj pisanih besedil v njegov okvir – njemu prirejen. Ne glede na to naj 'performativna slovenika' zajema tako izrazje, ki nastopa v vlogi govornih dejanj (npr. *prisegam*), kot tudi tisto, ki njihov kontekst opisuje (npr. *pojezda*).

Upam, da bomo s tem pridobili pojmovno orodje, s pomočjo katerega bomo lažje uvideli ne le pragmatične funkcije slovenščine iz obdobja prevladujoče *oralne kulture* (Dilcher 2013: 22), temveč tudi simbolni pomen njene uporabe v različnih oblikah uradovanja od lokalne pa vse do ravni dežele, na kar kažeta kranjski primer iz uvoda ali pa koroški obred ustoličevanja. Prav tako upam, da bi s tem tudi pri nas spodbudili preučevanje sovplivanja med ustno in pisno pravno uradovno kulturo (Hattenahauer 1991: 60–63) ter soobstoj več vrst pismenosti (Collins 1995), pa tudi nove poglede na stare vire, npr. smisel navedbe razloga briksenskega knezoškofa, da na Bled ni prišel osebno,¹⁸ češ da ne zna jezika, ni bil v tem, da so kmetje neuki, nepismeni in ne znajo

¹⁷ Prim. pojem 'performativno pravo', ki vključuje oblike komunikacije pravnorelevantnih pomenov v okoljih, kjer njeno glavno sredstvo ni pisava, temveč govor, umeščen v nepogrešljiv nejezikovni kontekst, kot so npr. obredne geste, glasba itn. (Škrubej 2007: 257 po Hibbits 1992).

¹⁸ Tudi za briksenskega knezoškofa je prisega pokornosti vsaj enkrat pomenila mnogo več kot formalnost in je na Bled prihajal kar sam. To je bil Nikolaj Kuzanski, slavni humanist, ki se je za gospostvo moral sredi 15. stol. pravdati z oglejskim patriarhom (Baum 1981: 53–62).

nemško, temveč da je kot vladar svoje dobe večjezičnost različnih pokrajin dojemal kot pravilo, naučen, da to – tako kot volilni knezi, ki naj bi se na podlagi *Zlate bule* morali od sedmega leta učiti tudi »slovanski jezik« (Hattenhauer 1991: 61) – v postopkih uradovanja s prebivalstvom spoštuje.

Viri in literatura

- BAUM, Wilhelm, 1981: *Deutsche und Slowenen in Krain*. Klagenfurt: Carinthia Verlag.
- BLAZNIK, Pavle, 1963: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo. Zv. 4., Urbarji freisinske škofije*. Ljubljana: SAZU.
- CLANCHY, Michael T., ³2013: *From Memory to Written Record (England 1066–1307)*. Wiley-Blackwell.
- COLLINS, James, 1995: Literacy and Literacies. *Annual Review of Anthropology* 24. 75–93.
- DILCHER, Gerhard, 2013: Zum Verhältnis von Autonomie, Schriftlichkeit und Ausbildung der Verwaltung in der mittelalterlichen Stadt. Gerhard Lubich (Hrsg.): *Heinrich V. in seiner Zeit. Herrschen in einem europäischen Reich des Hochmittelalters*. Wien: Böhlau. 9–29.
- ESDERS, Stefan, SCHARFF, Thomas, 1999: Die Untersuchung der Untersuchung. Methodische Überlegungen zum Studium rechtlicher Befragungs- und Weisungspraktiken in Mittelalter und früher Neuzeit. Stefan Esders, Thomas Scharff (Hrsg.): *Eid und Wahrheitsuche. Studien zu rechtlichen Befragungspraktiken im Mittelalter und früher Neuzeit*. Frankfurt etc.: Peter Lang. 11–47.
- GOLEC, Boris, 2005: Ljubljansko škofijsko gospostvo (Pfalz) – zakladnica slovenskih sodnih priseg (1752–1811). *Arhivi* 28/2. 239–312.
- GOLLMANN, Udo von, 1999: Die »Inquisitionen« englischen Könige im Hochmittelalter. Stefan Esders, Thomas Scharff (Hrsg.): *Eid und Wahrheitsuche. Studien zu rechtlichen Befragungspraktiken im Mittelalter und früher Neuzeit*. Frankfurt etc.: Peter Lang. 113–138.
- GORNIK, Franc, 1967: *Bled v fevdalni dobi*. Bled: Zavod za napredek turizma.
- HATTENHAUER, Hans, 1991: Lingua vernacula – Rechtssprache zwischen Volkssprache und Gelehrtensprache. Jörn Eckert, Hans Hattenhauer (Hrsg.): *Sprache, Recht, Geschichte*. Heidelberg: C. F. Müller. 49–68.
- HIBBITTS, Bernard, 1992: Coming to our senses. Communication and Legal expression in Performance Cultures. *41 Emory Law Journal*. 873–960.
- KOS, Milko, 1954: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo. Urbarji slovenskega Primorja (drugi del)*. Ljubljana: SAZU (Viri za zgodovino Slovencev, knj. 3).
- MORAW, Peter, 1980: Wesenzüge der »Regierung« und »Verwaltung« des Deutschen Königs im Reich (ca. 1350–1450). Werner Paravicini, Karl Ferdinand Werner (Hrsg.): *Histoire comparée de l'administration (Ive–XVIIIe siècles)*. München, Zürich: Artemis. 149–167.
- NARED, Andrej, 2009: *Dežela – knez – stanovi: oblikovanje kranjskih deželnih stanov in zborov do 1518*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- NARED, Andrej, 2014: Pod knezom in stanovi. Uprava dežele Kranjske od poznega srednjega veka do srede 17. stoletja. *Studia Valvasoriana. Zbornik spremljanih študij ob prvem integralnem prevodu Die Ehre Deß Hertzogthums Crain v slovenski jezik*. Ljubljana: Zavod Dežela Kranjska. 503–535.
- OGRIN, Matija, JAVORŠEK, Jan Jona, ERJAVEC, Tomaž, 2011: Rokopisi slovenskega slovstva baročne in razsvetljenske dobe: predmet več ved in metod. Simona Kranjc (ur.): *Meddisciplinarnost v slovenistiki. Obdobja* 30. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 337–341.
- RIBNIKAR, Peter, 1976: *Slovenske podložniške prisege patrimonialnega sodišča Bled*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- ŠKRUBEJ, Katja, 2002: *Ritus gentis Slovanov v vzhodnih Alpah. Model rekonstrukcije na podlagi najstarejšega jezikovnega gradiva*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- ŠKRUBEJ, Katja, 2003: Rekonstrukcija najstarejšega sodnega postopka pri prednikih Slovencev. *Zbornik znanstvenih razprav* 63. 399–435.

- ŠKRUBEJ, Katja, 2007: Diahrona pomenska stabilnost nekaterih najstarejših slovenskih pravnih izrazov in performativ. Irena Orel (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega izrazja. Obdobja 24*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 247–261.
- ŠKRUBEJ, Katja, 2010: *Pravo v zgodovini s poudarkom na današnjem slovenskem prostoru. Odlomki virov s komentarji*. Ljubljana: GV založba.
- ŠKRUBEJ, Katja, 2012: Courtroom oaths and patrimonial court in 18th-century Carniola: vestiges of 'ius proprium' and local autonomy. *Lex localis* 10/3. 203–228.
- ŠKRUBEJ, Katja, 2014: Vloga hrane v najstarejših procesih institucionaliziranja oblasti pri prednikih Slovencev: *gospod* (*'gospodar obeda'; *'gospodar gostov'; 'voditelj skupnosti', 'odličnik') in *pojezda* ('izvrševanja oblasti z obhodom'; 'zbor skupnosti z gostijo'; 'dajatev'). Referat v okviru 37. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije (Ljubljana, 22.–24. oktober 2014). Videoposnetek objavljen na <http://www.sistory.si/11686/37619>.
- ŠTIH, Peter, SIMONITI, Vasko, 2009: *Na stičiču svetov*. Ljubljana: Modrijan.
- TEUSCHER, Simon, 2005: *Erzähltes Recht. Lokale Herrschaft, Verschriftlichung und Traditionsbildung im Spätmittelalter*. Frankfurt, New York: Campus Verlag.
- VILFAN, Sergij, 1961: *Pravna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica.
- VILFAN, Sergij, 1996: *Zgodovinska pravotvornost in Slovenci*. Ljubljana: Cankarjeva založba.